

Prawicowy
antyklerykalizm

Religia w polskiej
fantastyce naukowej
w latach 1990–1993

Stanisław Krawczyk

Instytut Socjologii
Uniwersytet Wrocławski
(od 1 X br.)

**XVIII Ogólnopolski
Zjazd Socjologiczny**

Warszawa,
14–17 września 2022 r.

Plik z prezentacją do pobrania:

<https://twitter.com/StaszekKrawczyk>

<https://www.facebook.com/staszek.krawczyk>

„Tłum, morze ludzi – Rany Boskie, takiego mrowia chyba jeszcze świat nie widział. [...] Niosą jakieś transparenty, chorągwie, święte obrazy... Bez końca. Aż dech zapiera”.

„Jego Świątobliwość [...] wysłuchał cierpliwie dukanej przez starucha supliki, pokiwał głową, upił herbaty i znienacka przygwoździł go pytaniem:

– Czy to prawda, że szesnastego grudnia 1995, podczas rozmowy w toalecie szkoły, nazwaliście swego księdza katechetę «głupim katabasem»?”.

„Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, wita państwa w imię boże Dziennik Telewizyjny. W dzisiejszych wiadomościach między innymi: przygotowania do Nawiedzenia Pańskiego; rozmowa z przewodniczącym Związku Prawdziwych Polaków i Katolików; grzeszne ludy wschodu i zachodu z podziwem i zazdrością mówią o łasce, której dostąpił nasz bohaterski naród”.

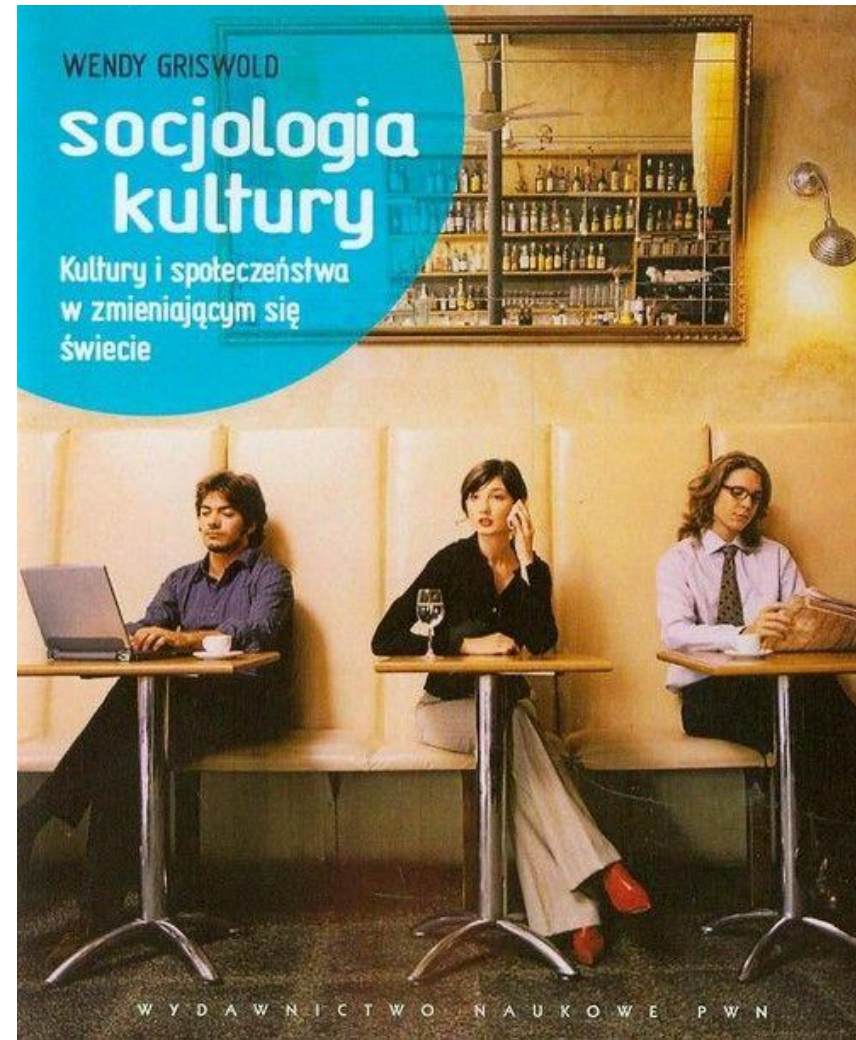
JAWNOGRZESZNICA

Rafał A. Ziemkiewicz

Tłum, morze ludzi – Rany Boskie, takiego mrowia chyba jeszcze świat nie widział. Stoimy przy bramie od czwartej rano, teraz jest już po południu, i cały czas, bez chwili przerwy, przepływa wokół nas potężna rzeka rodaków. Rozdwaja się zaraz za bramą i ginie gdzieś za naszymi plecami, wtłoczona w przejścia i sektory. Bram jest pięćdziesiąt osiem, wszystkimi wlewa się nieustannie...

Metodologia badań i wybrane prace o fantastyce

W. Griswold, *A Methodological Framework for the Sociology of Culture*, „Sociological Methodology”, 1987.

W. Griswold, *Bearing Witness: Readers, Writers, and the Novel in Nigeria*, 2000.

T. Smejliś, *Wizje przyszłości w polskiej literaturze fantastycznonaukowej*, niepubl. praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 2006.

R. Geraci, *A Novel Society: Science Fiction Novels as Religious Actors*, „Implicit Religion”, 2014.

P. Siuda, *In pursuit of pop culture: Reception of pop culture in the People's Republic of Poland [...]*, „European Journal of Cultural Studies”, 2014.

Tematyka religijna w polskiej fantastyce (1990–1993)

Polskie opowiadania o tematyce religijnej w „Nowej Fantastyce”

Rok	Nr	Imię	Nazwisko	Tytuł
1989	6	Jacek	Inglot	Sanctus Kobylarius, magister
1990	1	Janusz	Cyran	Czyściec
1990	2	Jacek	Dukaj	Złota Galera
1990	2	Isabel Sabogal	Dunin-Borkowska	Dni poczęcia
1990	7	Jacek	Inglot	Sodomion, czyli Prawdziwa Istność Bytu
1990	7	Janusz	Cyran	Młyny Boże
1990	10	Jacek	Sobota	Splot
1990	11	Jacek	Sierpiński	Lwie szczenię
1990	12	Marek	Pąckiński	Melodia śmierci

Rok	Nr	Imię	Nazwisko	Tytuł
1991	5	Jacek	Sobota	Ręka Diabła
1991	6	Jacek	Piekara	Kupujcie holowizory
1991	7	Marek S.	Huberath	Kara większa
1991	12	Jacek	Dukaj	Książę Mroku musi umrzeć
1992	11	Wojciech	Kuczok	Droga do baru „Evil Horse”
1993	4	Cezary	Domarus	Oświęcimskie piekłozejście Stevena Spielberga
1993	5	Emma	Popik	Zezwolenie
1993	5	Igor	Cyprjak	Katedra
1993	7	Jacek	Inglot	Inquisitor

Polskie opowiadania o tematyce religijnej w „Feniksie”

Rok	Nr	Imię	Nazwisko	Tytuł
1990	3	Marek	Baraniecki	Gambit według Piotra
1990	3	Rafał A.	Ziemkiewicz	Jawnogrzesznica
1991	1	Jacek	Dukaj	Opętani
1991	3	Romuald	Pawlak	Wniebowstąpienie menela
1991	3	Janusz	Romanowski	Gniazdo
1992	2	Dudek	Olgierd	Czas siejby
1992	7	Górski	Piotr	Kraina wulkanów
1993	1	Inglot	Jacek	Szalony
1993	3	Nowosad	Jerzy	Zegarmistrz
1993	4	Sapkowski	Andrzej	W leju po bombie
...	...	...	...	...

Publicystyka w „Nowej Fantastyce”

Rok	Nr	Imię	Nazwisko	Tytuł
1990	6	Lech	Jęczmyk	Bóg w science fiction
1990	6	Maciej	Parowski	Boże igrzyska
				Nauka, religia i idea science fiction, czyli gdzie byśmy byli, gdyby nie Hitler
1991	5	Bayley J.	Barrington	
1991	8	Zbigniew	Łazowski	Herezja i wiara
1991	12	Maciej	Parowski	[Edytorial]
1994	2	Marek	Huberath	Pisarze o fantastyce
1994	4	Tadeusz A.	Olszański	Mesjasz i Szatan w najnowszej fantastyce polskiej
1996	5	Marek	Oramus	Teologia kosmiczna
1996	5	Maciej	Parowski	Kabaret teologiczny
1997	3	Marek	Oramus	W stronę Boga
1997	6	Marek S.	Huberath	Teologia dla fantastów
...	...	...	...	...

Wzrost znaczenia wątków religijnych w latach 90.

Maciej Parowski o opowiadaniu Jacka Piekary *Holowizory*:

„W katowickim KAW-ie żądano od autora skreśleń i dopisków zmieniających **obrazoburczą i antyreligijną wymowę opowiadania**. [...] [W rzeczywistości jednak] w dekadzie '80 sternikom propagandy nie chodziło o ochronę Kościoła przed heretyckimi wypadami, lecz przede wszystkim o **spacyfikowanie tematyki religijnej**”.

Notka redakcyjna, „Nowa Fantastyka” 6/1991, s. 49
(podkr. oryg.)

Opowiadania z nurtu *clerical fiction*

Jak powstała nazwa *clerical fiction*?

„W każdym prawie numerze [«Feniksa»] [...] znajduje się opowiadanie klerykalne (klerykal fiction to nowy termin ukuty dla **prozy poświęconej panom B. i S. [Bogu i Szatanowi], tej anty i tej pro.** [...] Może więc nie przegrzewać rynku na książki z ich przygodami i nieco tak zwolnić tempo?”

Tomasz Kołodziejczak, *Seks rodzinny*, „Fenix” 7/1992, s. 111 i 113

„Podchwytuję owo **wymyślone przez niego [Kołodziejczaka] określenie**, bo zabawne, choć do istoty zjawiska ma się jak pięść do nosa”

Rafał A. Ziemkiewicz, *Normalna rzecz*, „Fenix” 2/1993, s. 168

Dlaczego powstał nurt *clerical fiction*?

Pierwsze przybliżenie

„Czterdzieści lat minęło jak z knuta strzelił i **ludzie boją się wpaść z jednej skrajności w drugą** [...]. Nie dziwię się więc fali antyklerykalizmu, uważam ją jednak za chwilowy odruch bezwarunkowy [...]. **Potężna organizacyjnie instytucja kościelna kusi, aby zaatakować ten monolit**, rozpoczynając atak najlepiej od podstaw, czyli dogmatów wiary”.

W. Sedeńko, wstęp do antologii *Czarna msza*, 1992, s. 10
(podkr. moje)

Czym było *clerical fiction*?

Pierwsze przybliżenie

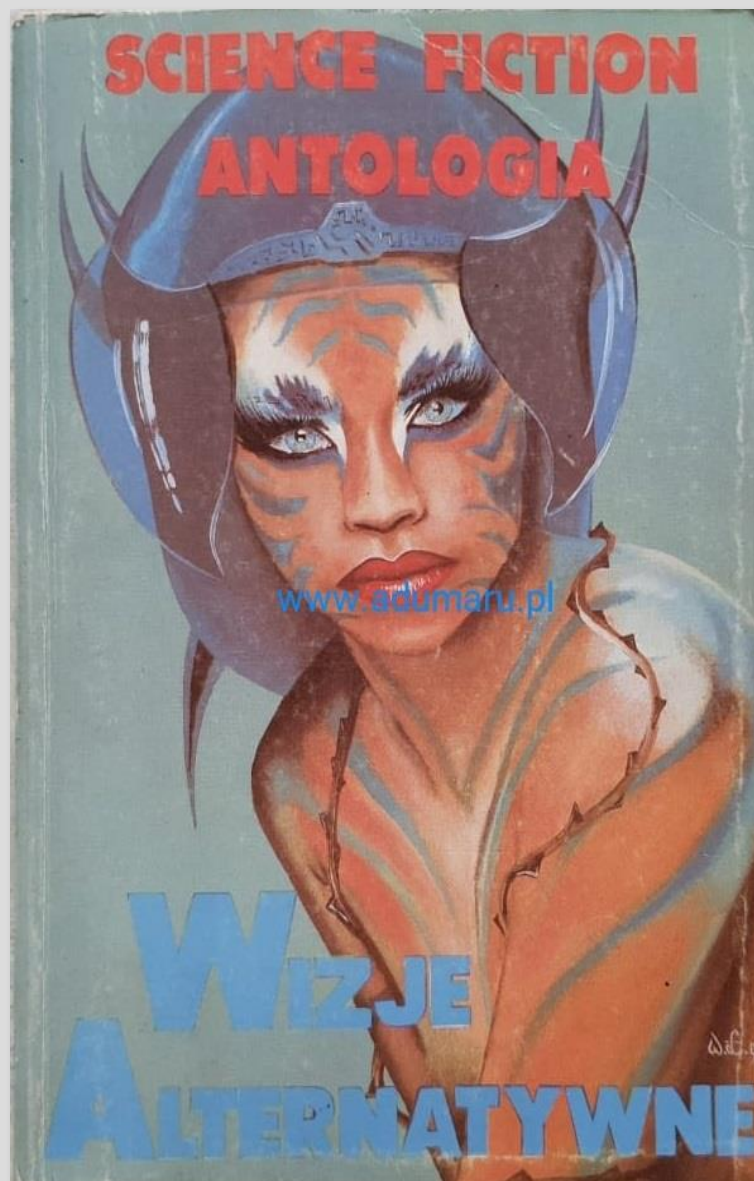
Tomasz Smejliś, *Wizje przyszłości...* (2006, podkr. moje):

„temat **Kościoła i wiary**” (s. 17)

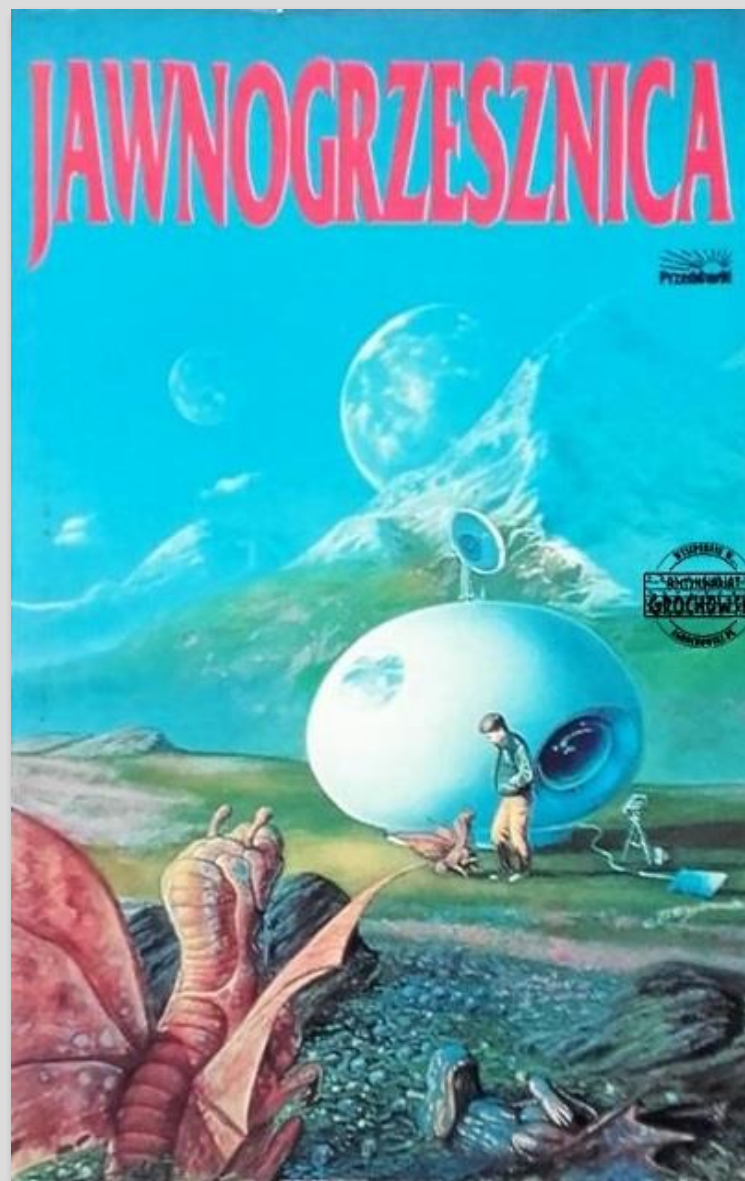
„problem **klerykalizmu w Polsce bliskiej przyszłości**” (s. 105)

„twórczości «klerykal fiction» **nie można odczytywać jako jednoznacznie antykatolickiej**. Raczej takie opowiadania [...] są atakiem wymierzonym w skostniałe struktury kościelne, których przedstawiciele zatracili swoją misję na rzecz osobistych korzyści” (s. 111)

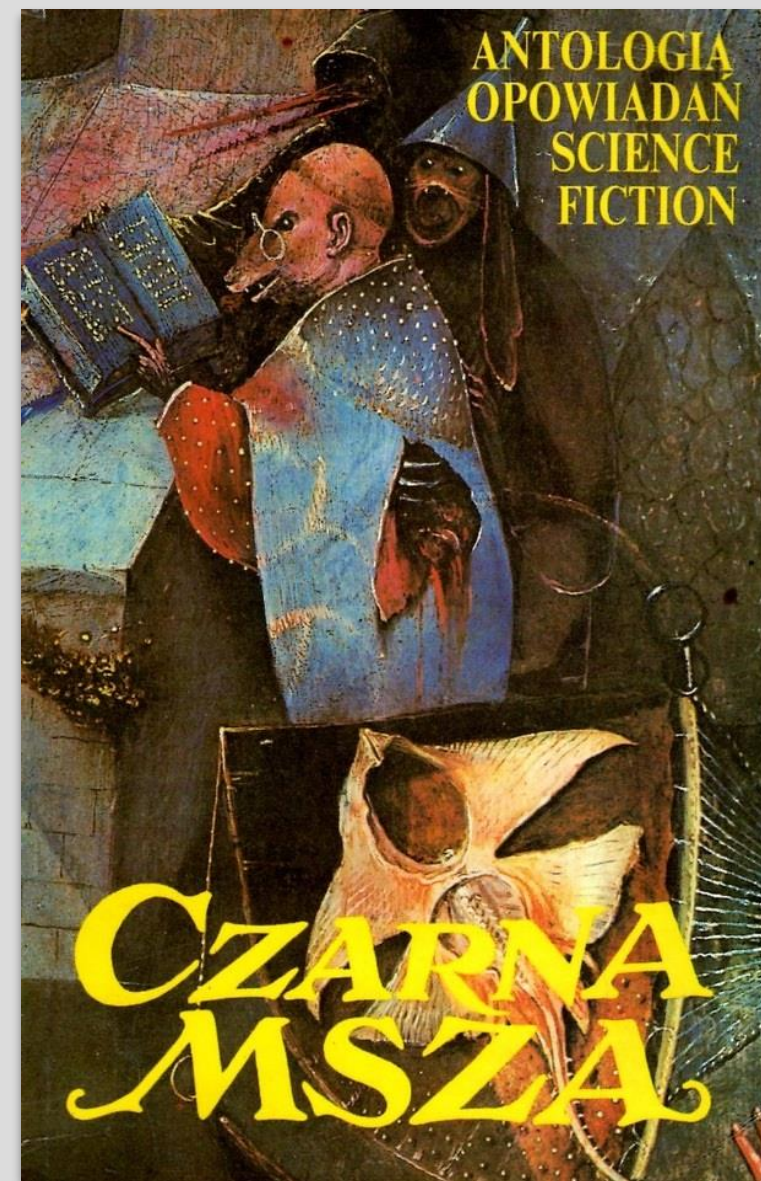

Arax, 1990

Przedświt, 1991

Rebis, 1992

Opowiadania *clerical fiction* w „Nowej Fantastyce” i „Fenixie”

Pismo	Rok	Nr	Imię	Nazwisko	Tytuł
NF	1990	2	Jacek	Dukaj	Złota Galera
NF	1990	11	Jacek	Sierpiński	Lwie szczenię
NF	1991	12	Jacek	Dukaj	Książę Mroku musi umrzeć
Fenix	1990	3	Rafał A.	Ziemkiewicz	Jawnogrzesznica
Fenix	1991	1	Jacek	Dukaj	Opętani
Fenix	1991	3	Romuald	Pawlak	Wniebowstąpienie menela
Fenix	1991	3	Janusz	Romanowski	Gniazdo
Fenix	1992	2	Olgierd	Dudek	Czas siejby
Fenix	1993	4	Andrzej	Sapkowski	W leju po bombie
...		...	...	...	...

Kontekst ogólnopolski

Transformacja systemowa

Powstanie kapitalistycznego **ryнку książki**

(B. Klukowski, M. Tobera, *W tym niezwykłym czasie...*, 2013)

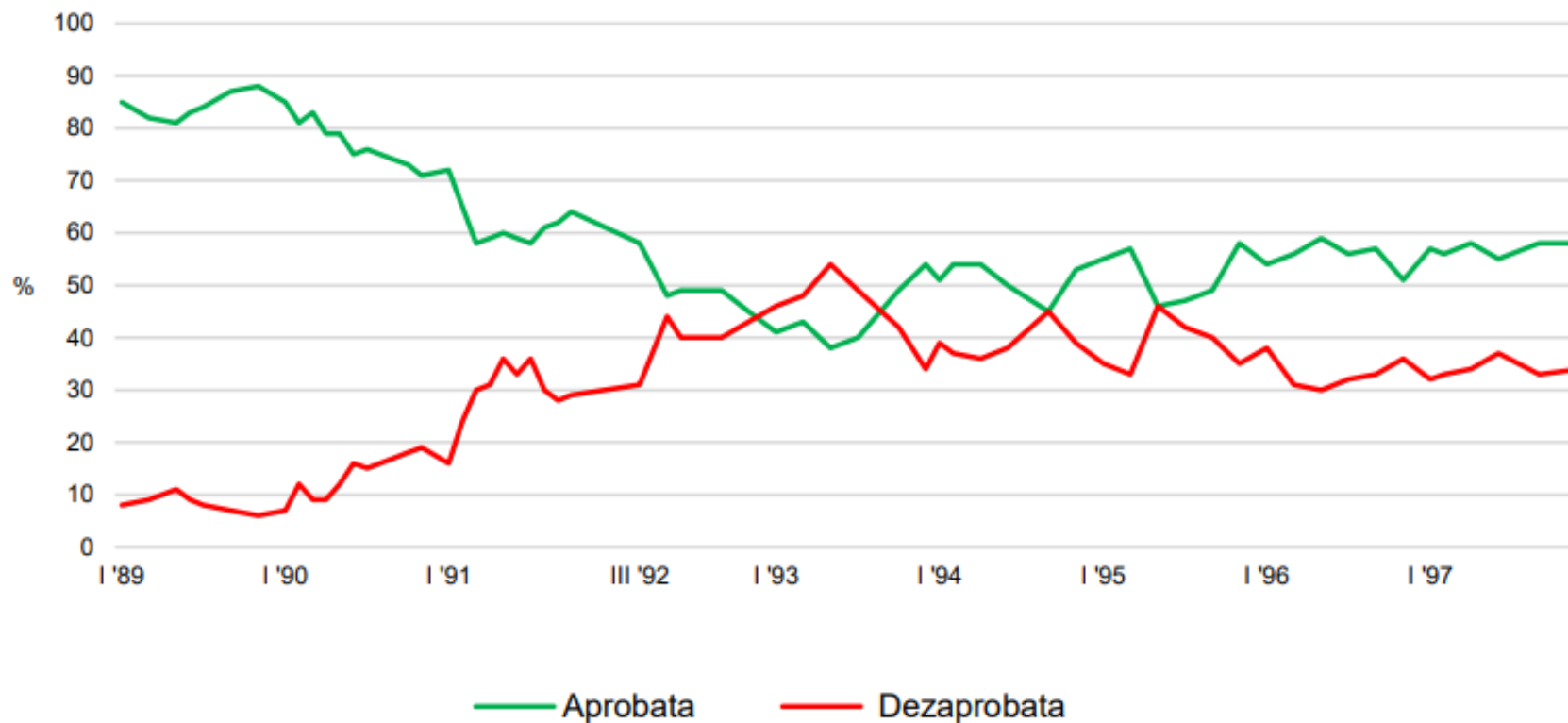
Tworzenie nowych czasopism, wydawnictw, antologii
(również fantastycznych)

Do magazynu „Nowa Fantastyka” (1982–) **dołącza „Fenix” (1990–2001)**,
którego twórcy szukają nowej koncepcji fantastyki i nowych tematów

Pogorszenie społecznego odbioru Kościoła rzymskokatolickiego

CBOS

RYS. 6. Zmiany ocen działalności Kościoła rzymskokatolickiego²

Kontekst pola fantastyki

Tradycja fantastyki socjologicznej

Jarosław Grzędowicz o *Jawnogrzesznicy* Rafała A. Ziemkiewicza:

„[Ziemkiewicz] szczególnie upodobał sobie **fantastykę socjologiczną**.
Prezentowane dziś opowiadanie należy właśnie do tego nurtu. Jest to
tekst przewrotny. [...] **Fanatyków doprowadzi do furii**”

„Fenix” 3/1990, s. 78

Tłumaczenia
utworów
anglojęzycznych

- **Walter M. Miller**, *Kantyczka dla Leibowitza* (CIA-Books Svaro, 1991)
- **Mick Farren**, *Szalona Apokalipsa* (CIA-Books Svaro, 1991)
- **James Blish**, *Kwestia sumienia* („Fenix” 3/1991; CIA-Books Svaro, 1992)
- **Michael Moorcock**, *I ujrzeli człowieka* (CIA-Books Svaro, 1992)

Kto pisał *clerical fiction*?

- **Głównie twórcy młodzi i/albo o krótkim stażu pisarskim**
- Raczej autorzy „Feniksa” (utworzonego w 1990 r.) niż „Nowej Fantastyki” (utworzonej w 1982 r.)
- W 1990 roku Jacek Dukaj obchodził 16 urodziny, Jacek Sierpiński – 20, Romuald Pawlak – 23, Rafał A. Ziemkiewicz – 26
- Wyjątkiem był Andrzej Sapkowski, urodzony w 1948 roku

Kto czytał *clerical fiction*?

Przybliżenie: ankiety pisma „Fantastyka”

Numer, w którym podano wyniki	Liczba odpowiedzi	Proporcje płci: kobiety / mężczyźni	Odsetek osób w wieku poniżej 20 lat	Odsetek osób w miastach o populacji 20 tys. / 100 tys. ludzi	Odsetek osób z wyższym/średnim wykształceniem (wśród pracujących)
7/1984	379	8% / 92%	52%	86% „w dużych i średnich miastach”	–
12/1986	768	11% / 89%	58%	– / 58%	43% / 46%
12/1987	1366	9% / 91%	61%	22% / 51%	26% / 57%
12/1988	1652	11% / 89%	57%	25% / 50%	31% / 50%
12/1989	563	9% / 91%	68%	25% / 51%	38% / 47%

Wyobrażenia po prawej stronie

J. Dukaj, *Wyobrażenia po prawej stronie* ([część 1](#), [część 2](#), [część 3](#)), WP Książki, 2008.

S. Krawczyk, [A Very Short History Of Right-Wing Science Fiction In Poland](#), „Sci Phi Journal”, 2022.

Mistycyzm Popkulturowy,
[Problemy z polską fantastyką | Sztuka w późnym kapitalizmie](#), YouTube, 2022.

Światopogląd prawicowy w polskim polu fantastyki lat 90.

- **Wielu pisarzy nabrało niechęci do struktur państwa już w młodości, w latach 70. lub 80.**
- Przyczyniła się do tego opresja polityczna i niedostatki ekonomiczne w PRL
- **W latach 80. twórcy tzw. fantastyki socjologicznej** przedstawiali alegoryczne obrazy życia w autorytarnych lub totalitarnych ustrojach
- **W latach 90. w fantastyce naukowej ukazywano** zagrożenia dla suwerenności Polski (ze strony Europy Zachodniej i świata islamu), powszechny upadek duchowy, niebezpieczeństwa bioetyczne
- **W latach 90. w „Nowej Fantastyce” krytykowano** PRL, feminizm, Unię Europejską, idee i praktyki kojarzone z lewicą (np. relatywizm, przeprowadzanie aborcji)
- **A jednak powstał nurt fantastyki antyklerykalnej!**

Wnioski (na tym etapie analizy)

- Nurt *clerical fiction* w latach 1990–1993 był **widoczny, acz nie dominujący**. Czasami łączono go z **tradycją fantastyki socjologicznej lat 80**.
- Wskutek **transformacji systemowej** łatwiejsze stało się zakładanie nowych czasopism i wydawanie antologii. Młodszy twórcy mogli wypróbować **nowe tematy i koncepcje fantastyki**.
- **Zaniepokojenie rosnącymi wpływami Kościoła** rzymskokatolickiego skłaniało do jego krytyki...
- ...również w polskim polu fantastyki, w którym istotną rolę w latach 90. odgrywał **światopogląd prawicowy**.
- Po 1993 roku nurt *clerical fiction* zanikł. Zapewne miało to związek z poprawą społecznego odbioru Kościoła.

Źródła ilustracji

- <https://nationalhumanitiescenter.org/griswold-place-making-regional-identity-neuroaesthetics-humanities/>
- <https://archiwum.allegro.pl/oferta/czarna-msza-antologia-opowiadania-science-fiction-i11638213518.html>
- <https://adumaru.pl/pl/p/Sedenko-Wizje-alternatywne-antologia-opowiadania-SF-pisarzy-polskich/9125>
- https://agrochowski.pl/environment/cache/images/0_0_productGfx_436880/2022_01_03-11_04-Office-Lens-1-Copy.jpg

Plik z prezentacją do pobrania:

<https://twitter.com/StaszekKrawczyk>

<https://www.facebook.com/staszek.krawczyk>

krawczykstanislaw@gmail.com